

KARSLI ÂŞIKLARIN TÜRK ÂŞIK EDEBİYATI İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ*

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU**

Tam 21 yıl öğretim elemanı olarak görev yaptığım Erzurum Atatürk Üniversitesinde bir 27 Eylül günü işe başlarken (1967) başka bir 27 Eylül günü (1988) oradan ayrılmıştım. Çeyrek yüzyıla yaklaşan üniversite hocalığım sırasında âşıkların renkli ve pırıltılı dünyasının içinde yaşadım. Daha gelişimin üçüncü ayında Erzurum'da düzenlenen bir "Âşıklar Bayramı"nın gecesinde, rahmetli hemşerim Prof. Dr. Harun Tolasa'nın evinde geç vakitlere kadar âşıklarla sohbet etmemiz, benim onlarla ilk yüzyüze gelişim olmuştu. Soğuk bir aralık gecesinde onları uğurlarken yepyeni bir dünyanın kapısını araladığımı fark etmiştim. Bu dünya benim o güne kadar kitaplarda Karacaoğlan'larla, Emrah ve Sümmani'lerle tanıdığım kapalı bir dünya idi. Artık onları yaşarken görebiliyordum. Onlar, kitap sayfalarından çıkmışlar, bizlerle sohbet ediyorlardı.

İşte benim ortaokul yıllarımda başlayan kitabî âşık ve âşık şiiri sevgim yeni bir boyut kazanıyor ve ben şiirleriyle, sazıyla, hikâyesiyle, kısacası her şeyiyle o insanların dünyasına giriyordum. O yıllarda Erzurum'da pek ilgi gören bu tür toplantıları bazen bir esnaf derneği veya bir okulun koruma derneği düzenliyordu. Galiba, Erzurum Halk Eğitimi Merkezi olarak kullanılan binanın duvarlarında hâlâ saz ve sözlerin izleri yankılanıp durmaktadır.

1968 yazında henüz yıllık izne ayrılmadan önceki günlerde, 6-8 Ağustos tarihlerinde Üniversitemizin öncülüğü ile bir toplantı düzenlenmişti. Bu, Doğu Anadolu'nun ilk gazetesi olan *Envâr-ı*

* 25-31 Ekim 1995 tarihleri arasında, Kars'ta, Belediye Başkanlığınca düzenlenen I. Milli Kafkasya sempozyumu'nda, 28 Ekim günü sunulan bildirinin metnidir.

** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Şarkıyye'nin kuruluşunun 101. Yıl toplantısı idi. Programda, "Âşıklar Şöleni" de bu toplantının bir parçası olarak yer alıyordu.

Prof. Dr. (o zamanlar Öğr. Gör. Dr.) Fahrettin Kırzioğlu hocamızın büyük destekleriyle bu toplantı gerçekleşmişti. Ben bu toplantının boş geçen gündüz saatlerini hep âşıklara ayırıyor, onlarla uzun uzun sohbet ediyordum, ses kaydı alıyordum. Hepsinin tek tek ve topluca pek çok fotoğrafını da çekmeyi ihmal etmemiştim. İşte, bugün bir bölümü aramızdan ayrılan bu âşıklarımızın hayat hikâyeleri de böylece kayıtlara geçmiş oluyordu. Bu âşıklar arasında Karşılıarın sayısı oldukça fazlaydı. Bunlar arasında Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova, Sadi Değer/Hasretî, Murat Yıldızî, Nevzat Merdanoğlu, İslâm Erdener ve Mevlüt İhsanî'yi hatırlıyorum. Böylece yıllarca süren sıcak dostluklar kuruluyor ve âşıklarla çeşitli ortamlarda buluşmaya devam ediyorduk.

Bu toplantılar daha sonraki yıllarda Sarıkamış'a, Kars'a, Suhara/Yakınsu'ya kadar uzanıp gitmiştir. Bir yandan Narman'a uzanırken öbür yandan da Ağrı'ya kadar yol almaya devam etmiştir. İşte böyle zengin bir ortamda Karşılı âşıkların yaşayanlarını tanıdık.

Ya eskiler? Ölenler? İşte onları da bir dereceye kadar kitaplardan, biraz da usta malı söyleyen Âşıklarımızdan öğreniyorduk. 1973 yılının 22-23 Nisan günleri Sarıkamış'ta düzenlenen âşıklar toplantısı sırasında, başta rahmetli Turgut Günay'a olmak üzere, âşıklarımız pek çok usta malı kaydı vermişlerdir.

Biz Tüccârî'yi de, Şenlik'i de, Sezâî'yi de, Cemal Hoca'yı da hep orada yeniden tanıdık. Günümüz âşıkları eskileri okudukça bizler tarihin tozlu sayfalarını silkelemiş oluyorduk.

İşte benim Karşılı âşıklarla tanışmamın, onları tanımamın hikâyesi budur. Bugün hepsiyle dostuz. Rahmetliler Rüstem Alyansoğlu ile İlhami Demir'den aldığım kayıtları, birkaç yıl önce,

Ankara'da, "Kendi Seslerinden Son Çeyrek Yüzyılda Kaybettiğimiz Âşıklar" adlı bir konferansına da konu etmişim. İleride, diğerlerini de sağlıklarında ele almak en büyük arzumdur.

Edebiyet araştırmacıları Anadolu sahasının bilinen en eski âşığının Karşlı Baykan (Bıkan) olduğunu ileri sürerler. Prof. Kırzioğlu'nun daha 1939'da ortaya attığı bu görüş¹ uzun yıllar sessizliğini korumuş, nihayet 1980 yılında Hikmet Dizdaroğlu tarafından başka bir vesileyle yeniden bilim dünyasına sunulmuştur.² O halde Kars ilimizin bilinen en eski âşığından günümüzün genç âşıklarına gelinceye kadar geçen dönemde yüzlerce âşık yetişmiş olmalıdır. Biz bunların, ne yazık ki tamamını bilemiyoruz. Çeşitli vesilelerle hazırlanan antolojilerde yer alan Kars veya çevresiyle ilgili şiirleri yazan âşıklar Karşlı mıdır, yoksa başka bir ilimizin insanı mıdır, bilemiyoruz.

Çıldır bölgesi, 16. yüzyılda önemli savaflara sahne olmuş ve bu savaflarda yer alan yeniçeri şairler tarafından şiirlerinde işlenmiştir. Bu şairlerin bir bölümünün kim olduğunu biliyoruz; ancak Karşlı olup olmadığını bilemiyoruz. Ayrıca, Bazı şiirlerde âşığın tapşırması da yoktur veya sonuncu hanesi günümüze kadar gelememiştir.

Turnam gider olsan bizim illere
Vezir Ardahan'dan göçtü diyessin
Karşı geldi Kızılbaş'ın Hanları
Çıldır'da da döğüş oldu diyessin

¹ M. Fahrettin Çelik (Kırzioğlu), "Tanıyabildiğimiz Kars'lı Eski Bir Âşığımız: Altı Yüz Yıl Önce Yaşamış Olan Baykan", *Doğuş*, 6 (47), Senteşrin 1939.

² Hikmet Dizdaroğlu, "Türk Saz Şiirinin Sorunları", *Köz*, 1 (3), Şubat 1980, 3-4 ve "Türk Saz Şiirinde İlk Örnekler", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II. cilt/Halk Edebiyatı*, Ankara 1982, 118-119.

hanesiyle başlayan destanın şairi şiirde anılmamaktadır.³ Ancak bazı kaynaklar bu şiirin 16. yüzyıl âşıklarından olan Hayâlî'ye ait olduğunu yazar.⁴

Buna karşılık 17. yüzyılın sonlarıyla 18. yüzyılın başlarında yaşayan Âşık Hasan, bir semaisinde, hem diliyle, hem konusuyla, hem de tapşırmasıyla bir Karşlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kars, Hasan'ın öz vatani
Adlım olur kahramanı
İçinde yatar Hırkânî
Türbezârdır döşü Kars'ın⁵

Eskiliği açısından anacağımız son âşığımız Tüccârî'dir. 1720-1805 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Âşık Tüccârî, kendisi de bir şair olup Zihnî tapşırmasıyla şiirler yazan Kars serhad beğlerinden Abo Ağa'nın yakın ilgisini görür. Belki de bu iki âşığımızın elimize ulaşamayan atışmaları bile vardır.

Âşıklarımızın 19. yüzyılda doğanları hakkında bilebildiklerimiz daha fazladır. Bazı adları şöyle sıralayabiliriz:

Âşık Bahrî..... (1829-1900)
Ceyhûnî..... (1843-1908)
Âşık Şenlik..... (1850-1913)
Kağızmanlı Sezâî..... (1858-1938)
Âşık Kahraman..... (1863-1944)
Posoflu Zülâfî..... (1873-1959)
Cemal Hoca..... (1882-1957)
Mustafa Nihânî..... (1889-1967)

³ Cahit Öztelli (hzl.) *Uyan Padişahım*, İstanbul 1976, 411-412.

⁴ Salih Şahin, *Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*, Ankara 1984 (?), 302.

⁵ Saim Sakaoğlu, "Türk Saz Şiiri", *Türk Dili/Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, 445-450, Ocak-Haziran 1989, 119-120.

Kağızmanlı Hıfzî.....(1893-1918)
Âşık Gülistan Çobanlar.....(1900-1972)
Âşık Dursun Cevlânî.....(1900-1974)

Bu âşıklarımızla ilgili olarak bazı antolojilerde az, eksik ve yanlış bilgiler bulmamız mümkündür. Çünkü bizde antoloji hazırlama işi, S. Nüzhet Ergun'un 1938'de, P. Naili Boratav ile H. Vedat Fıratlı'nın 1943'de hazırladıkları antolojilerden düne kadar makaslama, günümüzde ise fotokopi usulüyle faydalanma şeklinde sürüp gitmektedir.⁶ Daha sonraki yıllarda haklarında kitaplar yayımlanmış âşıklar için hâlâ 1950 öncesi bilgileri tekrarlanıp antoloji hazırlayanları adları oldukça uzun bir liste oluşturacak kadar fazladır: M. Sunullah Arısoy, R. Ahmet Sevengil, C. Ozankan, A. Bezirci, R. Mutluay, N. Alkan'ı vefat etmişlere, A. Püsküllüoğlu'nu da hayatta olanlara örnek verebiliriz.

Kars'ımızın âşık edebiyatını örnekleriyle en iyi şekilde yansıtan eser, M. F. Kırzioğlu'nun *Edebiyatımızda Kars / II. Kitap* (İstanbul 1958) adlı derlemesidir. 1877 Savaşından sonra söylenen pek çok şiiri içine alan bu eser beş bölümden meydana gelmektedir. Eserde az da olsa Karanlı olmayan âşıkların Kars üzerine söylenmiş şiirleri de yer almaktadır: Aşkaleli Sadâyî, Narmanlı Sümânî, Şavşatlı Sefilî, vb. Karsımızın geçtiğimiz yüzyılın sonlarında çektiği sıkıntıları dile getiren bu ağıtlar topluluğu her okunuşunda vatanın korunması konusunda bizleri daha dikkatli olmaya davet etmektedir.

Karlı âşıklarımızla ilgili en doğru bilgileri, Karsta yayımlanan Kars Halkevi dergisi *Doğuş*'ta, 10 yıllık bir kültür hazinesi olan *Karseli* dergisinde, İstanbul ve Ankara'da yayımlanan *Türk Folklor Araştırmaları* ile *Türk Kültürü* dergilerinde bulabilmekteyiz. Bunların büyük bir bölümü, Kars'ın değerli evladı Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu'nun imzasını taşımaktadır.

⁶ S. N. Ergun *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1938; P. N. Boratav., H. V. Fıratlı, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1943.

Doğu Anadolu Bölgesi ile ilgili antoloji ve inceleme olarak hazırlanan şu birkaç eseri de mutlaka anmak zorundayız:

M. Adil Özder, *Doğu İllerimizde Âşık Karşılımları / I. Kitap*, Bursa, 1965.

Hasan Kartarı, *Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları*, Ankara 1977.

Ensar Aslan, *Doğu Anadolu Saz Şairleri / İkinci Kitap*, Erzurum 1978.

Salih Şahin, *Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*, Ankara 1984 (?).

Özellikle yüzyılımız için hazırlanan son üç beş yılın antolojileri ise şu adları taşımaktadır.

Emir Kalkan, *XX. Yüzyıl Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1991.

Feyzi Halıcı (hızl.), *Âşık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri / Güldeste*, Ankara 1992.

Mevlüt Özkan vb. (hızl.), *Yaşayan Halk Ozanları Antolojisi*, Ankara 1992.

Bu antolojilerde pek çok Karşılı âşığa yer verilmiştir. Hatta bazılarında en uzun bölümler Karşılı âşıklara ayrılmıştır.

Karşılı âşıkların bazıları ile ilgili oldukça fazla çalışma yapılmışken hiç ele alınmayıp makale ve antolojilere sıkışıp kalanlar da vardır. Posoflu Zülâlî ile Çıldırılı Âşık Şenlik, haklarında en fazla yayın yapılan âşıklarımızdır. Zülâlî için Erdoğan Kökten (1958), İrfan

Ünver Nasrattınoğlu (1987) ve Yunus Zeyrek (1988) birer kitap yayımlamışlardır. Şenlik ile ilgili olarak da Akay Beşmart (1954), Âşık İslâm Erdener (1960), İsmail Âşıkoğlu (1964), Orhan Özbek (1965) ve Ensar Aslan (1975)'ın eserleri vardır.

Yaşayan âşıklarla ilgili yayınlara pek rastlamıyoruz. Hasretî'nin küçük bir kitabı özel yayındır. Kültür Bakanlığı'nın açtığı bir yarışmada dereceye giren ve eseri basılmaya lâıyk bulunan şairler arasında Karşılılar da vardır: M. İhsânî, Hasretî, Ş. Taşlıova.

Buraya kadar Karşılı âşıklarla ilgili olarak verilen tarihî ve bibliyografik bilgileri sonuçlandırmak gerekirse şunları söyleyebiliriz:

Kars, Anadolu'da varlığını bilebildiğimiz en eski Türk âşığını yetiştiren ilimizdir. Âşıklık geleneği yüzyıllardan beri artan bir hızla gelişmiş ve bugünkü şeklini almıştır. Günümüzde âşıklık geleneğini yaşatabilen ilk beş il ve ilçemizden biridir. Âşığa ve şiire karşı olan sevginin devam etmesi halinde Kars'ımızdaki bu bağlılık da devam edecektir.

Kars'ta gelenek âşığa ve şiire verilen önemle orantılı olarak kendini koruyabilmiştir. Hâlâ düğünlerde âşıklar saz çalıp şiir söyleyebiliyor ve buna paralel olarak da dinleyici bulabiliyorsa gelenek devam edecek demektir. Yeni teknolojinin bazı araçları (başta tv olmak üzere) âşıklığı engeller gibi görünüyorsa da âşıklarımız kasetler vasıtasıyla ilgililerin dünyalarına kolayca girebilmenin yolunu bulabilmiştir.

Son 15 yıl içinde kaybettiğimiz Alyansoğlu ile İlhamî gibi güçlü iki âşıkton sonra geleneği devam ettiren diğer önemli adlar şunlardır: Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu, Mevlüt İhsanî, Hasretî, İsmail Cengiz, Mürsel Sinan, Fikret Ünal, Ali Rıza Ezgi, vb. Ancak bunların bazıları Kars'ın dışında yaşamaktadırlar. Hasretî Kayseri'de, Fikret Ünal İstanbul'da oturmaktadır.

Bu âşıklardan özellikle ikisi, Taşlıova ile Çobanoğlu bu alanda birer şöhret olarak bütün ülkede, ayrıca Avrupa'nın batı ülkelerindeki Türkler arasında da tanınmışlardır. Fizikî yapıları, ustaca saz çalmaları atışmalarındaki başarıları onları tanıtmış ve sevdirmiştir. Pek çok toplantıya birlikte katılmaları onları aranır hâle getirmiştir. Bugün ülkemizde onlar gibi aranır olan âşık sayısı maalesef pek fazla değildir.

Ayrıca usta malı söylemedeki maharetleri, âşıklık geleneğini iyi bilmeleri bu âşıklarla birlikte bazılarının da vazgeçilmez özelliği olmuştur. Bir âşık meclisinin nasıl açıldığını, hangi tür eserlerin hangi sırayla söylendiğini bilmeyen elbette o mecliste ancak dinleyici olabilir; ancak bir Karslı âşık bu kuralı bütün inceliğiyle bilir ve uygular. Uzun yıllar bir âşık ocağı olarak Kars'ın ümitvar âşık adaylarına yol göstereciler yapan "Çobanoğlu Âşıklar Gazinosu" bu tekniklerin öğrenilip öğretildiği bir okul görevini üstlenmişti. Bu açıdan bakıldığında Kars'ın neden bu kadar değerli âşık yetiştirdiği de kendiliğinden anlaşılacaktır.

Sonuç olarak diyeceğiz ki, Baykan'dan 18'indeki genç âşığa kadar her cevher sahibi insana âşıklık havasını verebilen Kars'ın ve çevre ilçelerin sosyal hayatı, böyle bir ortamın doğmasında en büyük yardımcı olmuştur. Sazıyla, sesiyle, dinleyicisiyle, meddahıyla, kısacası âşıklık kurumunun bütün unsurlarıyla bir bütün olan Kars'ımız bu güzel sonucu hakketmiş bulunmaktadır. Böylesine güzel toplantılarda onları yüreklendirmek, kendilerine gereken eli uzatmak geleneği kuvvetlendireceği gibi yeni âşıkların çıkmasına da yol açacaktır. Biz, bu türlü faaliyetlerin devamı kayıt ve şartıyla geleneğimizin daha uzun yıllar Kars'ta yaşamaya devam edeceğine inanıyoruz.